

גליין

347

פרשת זצבים-ויכך תש"פ

האדם להיות תמיד בשמחה עצומה ורוממות של אהבת ה', ואפילו הוא חלילה סובל ומלא צער ויסורים, אבל כעניי הוא ששכח מכל צערו בזמן שאסף את אוצרות המלך, כך אנחנו צריכים להיות שמחים ומאושרים ולשכוח מכל צרותינו בידועינו כי בכל רגע אנחנו יכולים לזכות באוצרות אין סוף".

סיים ה'חפץ חיים' ואמר: "מדוע אין אנו מרגישים כן?! זה מחמת ערלת לבבנו, העטופה בהבלי הזמן ומונעת מאתנו את הרגשת השמחה. על זה אמרה התורה 'ומל ה' אלוקיך את לבבך' - כשהקב"ה יסיר מאתנו את ערלת הלב, אז מאלוה תפרוץ בנו הרגשת השמחה העצומה של ריבוי האוצרות שבידינו לאסוף בכל רגע. וא"כ הסרת ערלת הלב היא 'למען חיינו' כדי שנחיה חיים מאושרים ושמחים תמיד!".

ה'חפץ חיים' הקדוש היה 'נאה דורש וגם נאה מקיים' וכל חייו היו חטיבה אחת של שמחת המצוות באופן שלא יתואר. בספר 'מאיר עיני ישראל' (ח"ד) מביא סיפור נפלא שסיפר רבי משה דבראשווילי זצ"ל זקן החכמים של יהדות גרוזיה שהיה תלמיד ישיבת ראדין, וכך הוא סיפר: "בשנת לימודי בישיבה פעם אחת למדתי משמר בליל שישי במשך כל הלילה. עזבתי את בית המדרש בשעה מאוד מאוחרת ללכת לחדרי. בחוץ היה סוער מאד, קור נורא ושלג שלא פסק לרדת. בעודי ממחר בדרכי הבחנתי לפתע מרחוק בדמות אדם שהולך ברחוב הלך ושוב ומידי פעם מרים ראשו לעבר השמים. מראה כזה של אדם המשוטט ברחוב בשעת לילה כ"כ מאוחרת כשהשלג יורד והקור כל כך חזק, הטיל בי פחד של ממש וכמעט החלטתי לסוב תיכף על עקבותיי ולשוב לישיבה, אך בכל זאת התחזקתי והמשכתי הלאה. כשהתקרבתי ראיתי להפתעתי כי הדמות הזו היא לא אחר מאשר מרן ה'חפץ חיים'. כשראני ה'חפץ חיים' הוא גער בי בחוזקה: "באמצע הלילה ובקור שכזה? לך מיד לחדרך לישון!". רצתי מיד לחדרי שהיה בבית אחותו של ה'חפץ חיים' שהיתה מכלכלת אותי בכל, ואצלה היה מקום אכסנייתי. בבוקר סיפרתי לה את המעשה וראתה כי אני מתפלא עד מאד על מעשהו של ה'חפץ חיים', ואז היא אמרה לי: "מה אתה מתפלא, כבר שלשה לילות שהוא מסתובב בחוץ בקור ובשלג ומחכה שהלבנה תתגלה כדי שיוכל לברך את ברכת הלבנה...". כל עשיית מצוה היתה אצל הח"ח כאוצר עצום שאסור להפסידו בשום אופן, ולכן חיפש וחיפש מתי יוכל לקיים את המצוה כדי שלא יאבדה, חלילה.

וּמַל ה' אֶלְקִיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבָב
זְרַעְךָ לְאֵהֳבָה אֶת ה' אֶלְקִיךָ... לְמַעַן
זְזִיךָ (ל, ו)

מה הקשר בין המילים 'למען חייך' שבסוף הפסוק, לנאמר בתחילתו - 'ומל ה' אלוקיך את לבבך... לאהבה את ה'...' שמטרת מילת הלב היא לאהבת ה', ומדוע הוסיפה התורה שמילת הלב היא 'למען חייך'?

קושיא זו הקשה מרן ה'חפץ חיים' זיע"א שהשבוע צוין יום פטירתו, וביאר את הדברים עפ"י משל, לאדם עני ואביון בלוי בגדים רעב צמא וחסר כל, שיום אחד התמזל מזלו והציל את בן המלך מסכנה גדולה. בתמורה נתן לו המלך להיכנס ליום שלם לבית גנזיו ולקחת מאוצרותיו ככל שתמצא ידו. בבא היום הלך העני לגנזי המלך כולו מרוגש ומאושר, ואסף ככל יכולתו מאוצרות המלכות, והתעשר מכך עד מאד.

בכל שנה היה עושה מסיבת הודיה לכל ידידיו ולכל שרי המלכות, שבגלל עושרו הגדול כולם חשקו בקרבתו. וכך נהג במשך שנים רבות עד שנשכחה סיבת מסיבת ההודיה לשמה התכנסו בכל שנה, וכולם חשבו שזהו טבעו להראות גודלו עושרו ואושרו.

שנה אחת כשהתכנסו כל רבי המדינה למסיבה, קם אותו עשיר ושאלם: "האם אתם יודעים מה היום המאושר ביותר בחיי?" ענו לו: "בוודאי יום מסיבת ההודיה שבכל שנה, בה אתה מראה קבל עם ועולם את גודל עושרך ורוב נכסך". אמר להם העשיר: "לא ולא, היום המאושר ביותר בחיי היה היום שהייתי עני מרוד חסר כל בלוי בגדים רעב וצמא...", ולתמיהת כל הנוכחים המשיך ואמר, "אותו יום שהגעתי עני ואביון לאוצר המלוכה לקחת את האוצרות שנתן לי המלך, הייתי אז רעב, צמא, ועטוף בבגדים בלויים, אבל נכנסתי לאוצר המלוכה ולא הפסקתי לרגע לצבור אוצרות של זהב וכסף, ולמרות שהייתי רעב צמא חלש ומיוסר, לא שמתי לב כלל לשום דבר, כי ידעתי שבכל רגע אני מתעשר ומתעשר ולכן שמחתי היתה גדולה עד מאד".

המשיך ואמר מרן ה'חפץ חיים': "ה' יתברך נתן לנו אוצרות עולמים של תורה ומצוות ככל שנחפץ כל הימים, לפיכך על

חתנו של מרן ה'חפץ חיים', הגאון ר' הירש זקס זצ"ל, היה מספר שה'חפץ חיים' היה מרבה להתוודות בינו לבין עצמו אחרי עשיית מצווה, וכך היה אומר: "ישראל מאיר, ישראל מאיר, קיימת מצוות לולב קיימת מצוות מצה וכו', אבל למה לא קיימת מצוות לעבוד את ה' בשמחה!!".

פעם אחת ראה הרב זקס זצ"ל את ה'חפץ חיים' שחזר מהמקוה בערב שבת והוא רוקד ושמח. הוא היה בטוח שה'חפץ חיים' רוקד על כי זכה להתקדש ולהיטהר בטבילה לכבוד השבת, הוא ניגש ל'חפץ חיים' ושאלו על שמחתו זו. אמר לו ה'חפץ חיים', שהוא שמח על כי זכה לקיים מצות 'ביומו תתן שכרו' לעגלון שלקח אותו מהמקוה לבית, שהוא נתן לו את שכרו מיד.

כך התהלך ה'חפץ חיים' כל ימי חייו, בהרגשה מרוממת ומופלאה של עבד המסתובב באוצרות המלך וחופן בכליו שפע עצום של אוצרות אין סוף, וזכה לשמחת חיים נשגבה כל ימיו. קצת התבוננות, קצת מחשבה - והרבה תפילה, ויכולים לזכות לשמחת חיים תמידית בכל מצב...

[מתוך 'לקראת שבת מלכתא-הרב בנימין בירנצוויג]

כִּי קָרוֹב אֵלַיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְכֶם לְעִשְׂתוֹ (ל, יד)

סח הגה"צ רבי ראובן קרלנשטיין זצ"ל: הבה ונתבונן על שני 'הלומים' שנאמרו על פסוק זה - את הראשון אמרו בעלי המוסר ואת השני השל"ה הק'. לפני שנביא את דבריהם של בעלי המוסר נקדים את דברי הכהן הגדול מאחיו: מרן ה'חפץ חיים' זצוק"ל אומר, שכמו שבגשמיות יש 'סוחר מוצלח' ויש 'סוחר לא מוצלח', [א שלימזל], כן הדבר גם ברוחניות.

ה'חפץ חיים' מגדיר את ההבדל ביניהם בהגדרה קצרה וקולעת: סוחר מוצלח הוא זה שלוקח 'שמאטעס' ועושה מהם 'זהב', וסוחר לא מוצלח הוא זה שלוקח 'זהב' ועושה ממנו 'שמאטעס'...

עברתי פעם ליד חנות וראיתי בחלון הראווה שורה של עציצים. הסתכלתי היטב והיה נדמה לי שבכולם יש... קוצים! כן... קוצים!...

נכנסתי ופניתי לבעל החנות ואמרתי לו: "האמת היא שלא נכנסתי לחנות כדי לקנות! אני פשוט סקרן ורציתי לדעת מה יש בעציצים?".

- "קוצים!".

- "איך אתה מייצר אותם?".

- "פשוט מאוד! קוטף ביער. קוצץ את החלקים הדוקרים. צובע עם קצת צבע. והרי עציץ לתפארת".

- "סלח לי אדוני שאני שואל: זה 'הולך'?".

- "אוהו! ישתבח שמו הגדול".

- "סלח לי שוב. כפי שאמרתי אני לא מתכוון כעת לקנות, אבל מאוד מסקרן אותי לדעת כמה עולה עציץ כזה?".

הוא נקב בסכום... נישט פשוט! היתה זו חתיכה הראויה להתכבד... זוהי דוגמה לסוחר מוצלח שעושה משמאטעס זהב...

לעומתו, יש סוחר שמחזיק בחנותו דברים מצוינים, בגדים סוג א' א', אבל נעבעך, הוא שליימזלניק... כל פעם שהוא שולף חולצה מהמדף להראות ללקוח - נופלים מהמדף שלמעלה סוודרים וגרביים... והקונה בורח משם. זוהי דוגמה לסוחר לא מוצלח שהופך זהב לשמאטעס...

אומר ה'חפץ חיים' שכן הוא הדבר ברוחניות: שני אנשים הזמינו אינסטלטור לפתוח סתימה בצנרת ביתם. שניהם שילמו לאינסטלטור את אותו הסכום. הסוחר המוצלח כיוון בזמן התשלום, לקיים מצוות עשה דאורייתא של 'ביומו תיתן שכרו', ושכר מצוה בידו. לעומתו, השני, שחשב רק על סכום הכסף שנאלץ להיפרד ממנו, הפסיד את ההזדמנות להרוויח שכר נצחי.

כמוהם בדיוק הם אותם שניים שנסעו במונית ושילמו לנהג בסיום הנסיעה. זה שיכוון לשם מצווה הוא 'סוחר טוב', וזה שלא מכוון לשם מצווה - אינו כזה.

סיפר לי רבי אליעזר דוד פרידמן סיפור שהוא ראה במו עיניו: כ"ק האדמו"ר מבעלזא זי"ע היה גר בתל אביב, שם היה בית מדרשו. יום אחד, ביציאתו מחדרו לבית המדרש, הבחין בבול המונח על הרצפה. הוא התכופף והרימו, אך היות ולא היה לו מושג ב'צורתא דזוזא', הוא לא ידע האם יש לבול הזה ערך. הוא שאל את השמש והלה השיב לו כי הבול עדיין טוב ושווה כסף. האדמו"ר עלה על הבימה והכריז על המציאה. אחד המתפללים ניגש אליו ואמר כי הוא איבד את הבול. האדמו"ר ביקש סימנים ואימת כי אכן הבול שלו, אך עדיין לא העביר את הבול לבעליו.

היה זה לפני תפילת מנחה. האדמו"ר כבר נטל את ידיו וחגר את הגארטל לכבוד התפילה. ואז ראו כולם את האדמו"ר מוריד את הגארטל, ניגש לכיור, נוטל שוב את ידיו, חוגר שוב את הגארטל, הכל - לכבוד המצוה! הוא החל לומר בקול רם ובהתלהבות: "לשם ייחוד קיום מצוה פון 'השבת אבדה', בדחילו ורחימו", ורק לאחר שסיים השיב את הבול לבעליו.

אגב, כשהאדמו"ר אמר את ה'לשם יחוד' הוא הוסיף את המילים 'בשם כל ישראל', והסביר שזאת משום שישנם אנשים שבמשך שנות חייהם לא הזדמן לידם לקיים מצוות השבת אבדה, ולכן הוא מכוון גם עליהם.

מספרים, כי במשך יום שלם היה האדמו"ר שרוי בשמחה גדולה על שזכה לקיים מצות עשה דאורייתא של השבת אבדה... הרי לנו שמ'בול' קטן אפשר לעשות זהב!

כשרבי אליעזר דוד סיפר לי את הסיפור קפץ יהודי ששמע אותו, ואמר שגם לו יש סיפור דומה שראה בבית המדרש קומרנא בירושלים. אחד מהחסידים מצא גארטל על הרצפה בבית המדרש. הוא טיפס על שולחן וקרא בקול רם: "מי איבד גארטל?". היה שם ציבור גדול, ואחד החסידים שעמד במרחק הצביע ואמר שזה שלו. המוצא רצה לזרוק לעברו את הגארטל, אלא שאז סימן לו האדמו"ר עם היד שלא יזרוק!

"לא כך מקיימים מצווה", אמר לו הרבי, "לא 'זורקים' אותה! רד מהשולחן, גש אל המאבד ובשתי ידיך מסור לו את המציאה. צריך לכבד מצוות עשה מדאורייתא!".

רבים מחזירים אבדה, אבל לא כולם יודעים לעשות מזה זהב... להעריך את המצווה, לכבד אותה, לעשותה בהתלהבות ובשמחה. את זה יודע רק 'סוחר טוב'. עד כאן ההקדמה.

נחזור לפסוק שלנו ולווארט שאומרים בעלי המוסר: 'כי קרוב אליך הדבר מאוד' - הוא ממש 'בפיך'! שניים יושבים ואוכלים עם הפה - האחד אוכל כי הוא רעב. 'אם לא אוכל - לא יהיה לי כוח לעמוד על הרגליים'. והשני אוכל וחושב: 'אם לא אוכל - לא יהיה לי כוח לעבוד את הקדוש ברוך הוא'...

הראשון הוא א שלעכטער סוחר [-סוחר רע], והשני א גוטער סוחר [-סוחר טוב]! מה עושה את ההבדל ביניהם? 'ובלבבך לעשותו' - הלב!

הראשון חושב שרק מאכילת קרבן פסח או מאכילת בשר קרבנות אפשר לעשות זהב. השני יודע שגם מאכילת סלט בארוחת בוקר רגילה ושגרתית אפשר לעשות זהב. כאשר אדם מכוון באכילתו לשם שמים - שולחנו הופך למזבח ואכילתו הופכת לאכילת קרבן.

אחד יכול לעשות מ'ברכת המזון' מיליונים, נצח נצחים, ואחד יכול לעשות ממנה סמרטוטים...

"בפיך - ובלבבך לעשותו".

וכעת נעבור ל'הלום' השני: השל"ה הק' אומר חידוש גדול: אדם שלומד תורה לשם שמים, מלבד מה שהוא מקיים מצוות תלמוד תורה נחשב לו הלימוד כאילו הוא מקיים בפועל את מה שלומד. אם הוא לומד הלכות תפילין - נחשב לו הלימוד כאילו הוא מניח תפילין, גם אם עכשיו אינו מניח בפועל. אם הוא לומד הלכות שבת - נחשב לו הלימוד כאילו הוא שומר עכשיו שבת גם אם כעת לא שבת.

זוהי העצה לכל אחד ואחד מישראל, לזכות לקיים את כל תרי"ג המצוות אעפ"י שלא כל המצוות שייכות לכל אחד.

אבל על ידי לימוד תורה, לימוד הלכות המצווה - נחשב לו, ללומד, כאילו קיים את המצווה בפועל!

וזהו שאמר הכתוב: 'בפיך' - על-ידי שאדם לומד תורה בפיו, 'ובלבבך' - הוא מכוון בלימודו 'לשם שמים', נחשב לו הלימוד 'לעשותו' - כאילו קיים בפועל את כל מה שלמד.

[מתוך הספר 'יחי ראובן']

לְלַכֵּת בְּדַרְכֵי וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְזִכְרֹתַי וּבְמִשְׁפָּטַי... וּבִרְכָה ה' אֱלֹהֶיךָ (ל, טז)

סיפר הגאון רבי יוסף עדס זצ"ל: בשיעורו של אחד מגדולי ארם צובא השתתף פחח בן תורה וברוך כשרונות, שהיה ממעט בעסק ומרבה בישיבה, והרבה חכמה ודעת. בית ברוך ילדים היה לו, ופרנסם בכבוד ממלאכתו. יום אחד שרתה הברכה במעונו בהולדת תאומים, ומאותו זמן פסק לבוא לשיעור. החליט להקדיש זמן רב יותר לעבודתו, כיון שהתרבו צרכי המשפחה.

שלח אליו הרב את בתו עם המיחם של שבת. בחן הפחה, ושאל: "היכן הנזילה?".

"אין כאן נזילה", ענתה. "אבל אורחים רבים בביתנו, ואין די מים חמים לשתיה. שלחני אבא לבקש שתתקין במיחם ברז נוסף, כדי שיספיק לעוד כוסות".

נשא הפחח עיניים תמהות: "אם אין די מים, יש לקנות מיחם גדול יותר, או לרכוש מיחם נוסף, אבל מה תועיל פיה נוספת, האם יתווספו מים על ידה".

"איני יודעת" ענתה, "מוסרת אני את בקשת אבי".

הבין שדברים בגו. קם והלך אל הרב. הסביר, שברז נוסף לא יפתור דבר. יש להגדיל את המיכל.

"גם אני סברתי כך" הפתיעו הרב, "את הברז הנוסף הזמנתי לשיטתך".

"כלומר?" תמה.

"הלא תבין, הפרנסה ממרום, קצובה מראש השנה. אלא מאי, מוטלת עלינו חובת ההשתדלות כדי להמשיכה אלינו. משל למה הדבר דומה, למיחם מלא מים, ויש לפתוח בו ברז שיריקם. סבור אתה שעליך להשתכר יותר. ניחא. מה עליך לעשות, להגדיל את המיכל, להרבות את המים. כיצד בתוספת זכויות, בריבוי למוד תורה, יקצבו לך פרנסה מרווחת יותר. וכמו ששנינו (בע"ז יט): שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחים. ואתה, מה עשית, מיעטת בתורה ופתחת ברז נוסף, עוד כמה שעות עבודה...".

וסיפר בענין זה, שאחד מבני ארם צובא השתתף בשיעורו של הרב, שעתיים לאחר תפילת שחרית מידי יום ביומו.

לימים פסק מלבוא. התנצל ואמר, שהקונים הרואים שחנותו סגורה בבוקר הולכים אל המתחרים, והוא רואה בעליל שבשבוע האחרון בו פסק חנותו מוקדם, המתה קונים. בקשו הרב: "ערוך חשבון מדוקדק, כמה הרווחת בשבוע זה".

ערך את החשבון, והגישו. אמר לו: "שוב ללימודים ופתח מאוחר יותר, כפי שנהגת עד כה. בשבוע האחרון של השנה נערוך חשבון מדוקדק, ומה שיחסר בגין הלמודים אני ערב לשלמו!"

סבר וקיבל. בטוח היה בברכת הרב, סבר שלא ימעטו הקונים. אך לא כן היה. הקונים מעטו, וכשערך חשבון היה ההפרש רב. דאב לבו, אך הסכם הוא הסכם הגיש את הסכום לרב. חשכו עיני הרב, אבל הסכם הוא הסכם. לווה את הכסף ושלחו. כעבור שעה הגיע הלה, והחזיר את הכסף בשלמותו. ספר, שבשעה האחרונה הגיע סוחר וקנה סחורה בכמות עצומה, שכסתה את כל ההפרש, ויותר.

אמר הרב: "הן רואה אתה בחוש, שהכל מעשה שטן. מזונותיו של האדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה, ומה שנקצב יקבל. אלא שהשטן מבקש שהאדם ימעט בלימוד התורה וירבה בסחורה, ומאחז עיניו לסבור שסובל הוא מחסור בגין הלמוד. ברם משעמדת בנסיון, וראש השנה התקרב, בעל כרחו מילא מחסורך ולא הפסדת דבר - רק הרווחת שעות נוספות של לימוד תורה!"

[מתוך 'ביכורי ראובן']

הַזְּוִיִּים וְהַמּוֹת לְתַתִּי לְפָנֶיךָ... וּבְזוֹרְתָּ בְּזוֹיִים לְמַעַן תִּזְחֶינָה אֶתְּךָ וְרַעְךָ (ל, יט)

סיפר הגה"צ רבי עזריאל טאובר זצ"ל: פעם נשאתי דברים לפני קהל מאזינים שאינם דתיים, ונושא השיחה היה שיש שתי דרכים במצוות קידוש ה': **למות למען ה'**, והקשה יותר מבחינות רבות - **לחיות למענו**. כדי להמחיש זאת סיפרתי על אחת הזוועות שנאלצו היהודים לעבור במחנות בימי השואה.

טרבלניקה היתה, כידוע, אחד ממחנות הריכוז האכזריים ביותר, ובו נטבחו כ-800,000 יהודים תוך פחות משנה. הגרמנים לא הסתפקו רק בהרג הגופני, הם רצו, להנמיך ולהשפיל את היהודים מבחינה רוחנית, עד עפר. אחת משיטותיהם הנלוזות להשגת מטרה זו, היתה, תליית הפרוכת של ארון הקודש בפתח תאי הגזים... הם רצו כי בשעה שיכנסו היהודים לתאי הגזים יראו את הכיתוב 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו' וברגעי חייהם האחרונים יגיעו לידי ניאוף וחירוף, רח"ל.

אמנם, לאמיתו של דבר, גרם הדבר להשפעה הפוכה, הרעיון השטני השיג תועלת רוחנית עצומה, כי כאשר היהודים - ואף המתבוללים ביותר, ראו לנגד עיניהם את

הפרוכת עם הכיתוב 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו', התעוררו רבים מהם מבחינה רוחנית, עד כדי כך שהם נכנסו לתאי הגזים בשירה ובריקודים! הם האמינו בפירושן הפשוט של הפסוק, והכירו בכך שהם אכן - נכנסים בשער המוביל אל ה'. זוהי אם כן דוגמא מופלאה ונשגבה של קידוש ה' באמצעות המוות.

אך ישנה דרך נוספת לקדש את שמו - כך אמרתי לקהל המאזינים - אשר מבחינות רבות היא קשה הרבה יותר: קידוש ה' בחיים. ולדוגמה, אותו קידוש השם מופלא, שהראו אלו ששרדו ושיקמו את חייהם. הם השרידים שעלו מן השריפה הגדולה, וראו בעיניהם את החורבן הנורא, ובכל זאת ניגשו בתעצומות נפש לשיקום חייהם - עד כי היו מוכנים לבנות בית כנסת חדש ולתלות בו פרוכת שעליה רקומות המילים 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו'. קידוש ה' שכזה הוא, אולי, גדול יותר. היה זה אך אחד מן הסיפורים שסיפרתי באותה הרצאה, כדי להמחיש נקודה זו.

כאשר סיימתי את דבריי, נגשה אלי אשה בעלת תשובה ואמרה לי: "רציתי שתדע שאבי שהוא חילוני, היה כאן הערב". הבנתי כי יש לו שייכות עם הדברים שדברתי. שאלתי אותה: "מדוע לא תציעי לו לגשת אלי?". היא נעלמה בתוך הקהל ועד מהרה שבה, ועמה צעד גם אביה. ראשו היה מורכן. לאחר רגע ארוך של דומיה, הוא אמר לי בקול נשבר: "כבוד הרב, אני הייתי בטרבלניקה וראיתי במו עיני את הפרוכת שעליה דיברת הערב..."

הוא הפסיק למשך כמה דקות, ואז, כשקולו עדיין חנוק מהתרגשות הוא הוסיף ואמר: "חיי ניצלו בנס. וזו בדיוק הסיבה שגרמה לי לכעוס כל כך. כעסתי על ה', מפני שהוא הציל אותי... שאלתי את עצמי מיליון פעם - 'מדוע נשארתי בחיים, מדוע היה עלי לעבור שבעת מדורי גיהנום, ואחר כך לחיות עם כל זה? מדוע ה' לא נתן לי למות יחד עם משפחתי ועם ידידיי? האם לא עברתי מספיק עינויים? האם עלי להמשיך ולהתענות בחיי-מוות?'... זהו הכאב איתו אני ממשיך לחיות. זוהי הסיבה שבגללה הייתי לאנטי-דתי. במשך כל השנים הללו לא מצאתי תשובה לשאלה 'מדוע נשארתי בחיים? מדוע ארעו לי כל הניסים האלו אשר הביאו להישרדותי, האם היה זה רק כדי להכאיב לי?'".

שאלתי אותו: "האם מצאת הערב מענה לשאלתך?". הוא הנהן בראשו.

גרוננו נחנק מדמעות, על כן המשכתי אני במקומו: 'אף כי חשבת שתוכל להילחם בה' על ידי הקמת משפחה חילונית, בכל זאת מצאה בתך את דרכה חזרה. היא-היא זו הטוה בעצם אורח חייה פרוכת חדשה ורוקמת עליה בחוטי זהב את המילים: "זה השער לה' צדיקים יבואו בו".

האב לא הצליח לעצור את דמעותיו ופרץ בבכי נרגש! לבסוף הוא וכל משפחתו חזרו בתשובה. 'ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך...' [מתוך 'פרקי מחשבה']